

УДК 81'246.2

DOI: 10.15587/2313-8416.2014.30190

ФОРМУВАННЯ ЕТНОМОВНОЇ СИТУАЦІЇ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ: РЕТРОСПЕКТИВА ТА ПЕРСПЕКТИВА

© В. М. Демченко

У статті розглянуто особливості формування сучасної етномовної ситуації в південному регіоні України протягом двохсот років, проаналізовано ситуацію масового заселення цієї території, функціонування української та російської мов – компонентів історичної білінгвістичної опозиції, визначено як головний чинник формування негативної соціальної ситуації штучні деформації у стосунках села та міста. Зроблено висновок про історичні пріоритети української нації – хліборобство та сільську культуру – як рекомендацію для державної політики

Ключові слова: Південь України, білінгвізм, українська та російська мови, українці, росіяни, Херсонська губернія

The features of modern ethno-linguistic situation formation in the Southern region of Ukraine for two hundred years are considered, there are analyzed the situation of mass settlement of the area and functioning of Ukrainian and Russian – the bilingual components of historical opposition, the artificial deformations in the relations of village and city are determined as a main factor of forming of negative social situation. It is done a conclusion about historical priorities of Ukrainian nation – agriculture and rural culture – as recommendation for a public policy

Keywords: South Ukraine, bilingualism, Ukrainian and Russian, Ukrainians, Russians, Kherson province

1. Вступ

У часи хронічної некомпетентності були популярними виступи пересічних громадян (робітників, колгоспних ланкових, військових) з питань мовної політики та ситуації. Це було зумовлено правилами тогочасної гри-містифікації: ідеологи мали тих громадян за не здатних до елементарного логічного аналізу. Однак, навіть маючи ті небагаті фактичні дані у сфері історії, можна було б, наприклад, відмежувати Україну від жовтневих подій 1917 року та провести аналогії з тодішньою фінською ситуацією. Або, зацікавившись терміном *мікра* («мала») стосовно давніх Вірменії, Азії та Греції, виявити, що малими називалися старожитні регіони світу, первісні метрополії, а тому і «Мала Росія» (Україна) мала аналогічні стосунки із «Великою», яка фіксувалась у грамотах середини XIV століття як «нова земля, що колонізується, цілина». Тобто Україна – метрополія хай не політична (з 1654 року), але безумовно історична. Зрештою й російські вчені Трубецької, Шахматов, Соболевський і навіть Погодін (! – В. Д.) визнавали українську територіальну домінанту в новій російській імперській культурі (можна згадати, скажімо, граматику Мелентія Смотрицького, яка була покладена Ломоносовим в основу граматики російської мови. Та й сам Михайло був відправлений на навчання до Київської академії, де вже, до речі, на той час було розроблено теорію «трьох стилів»).

Таким чином не один міф можна спростувати, користуючись методами наукового аналізу та відкритого сьогодні для всіх інформаційного простору Інтернету. Хто хоче знайти істину, шукатиме її у світовій мережі, хто ж бажає і далі жити серед міфів і на всі відкриття говорити «не може такого бути» не шукатиме тієї істини, а користуватиметься чутками та замовленим інформаційним телевізійним продуктом. Тому в цій статті ми ставимо за мету спростувати кілька міфів щодо заселення та мовної ситуації на Півдні України та, відштовхуючись від історичних пріоритетів українців, спрогнозувати можливе їх майбутнє.

2. Аналіз літературних даних і постановка проблеми

Питання сучасної мовної ситуації, порівняно з часом нашого аналізу (початок 90-тих років) активно розглядалися та аналізувалися на початку вже XXI століття (Г. Залізняк, Л. Масенко, Г. Мацюк, О. Тараненко), ще через десять років Н. Будникова, А. Велика, І. Діак, В. Скляр уже на нових ідеологічних засадах розглядають ці питання, головна з яких – це статус державної для української мови. Однак усі ці науковці зауважують, що попри цей статус (однозначний здобуток української незалежності), позиції російської мови в історичному білінгвістичному протистоянні залишаються сильними і навіть дещо зверхніми, оскільки українська мова не має реального захисту з боку

державних інститутів (дотування та пільги книгодрукування, кінопродукції, очищення від калькованих елементів у законодавстві – як мовних, так і за сутністю, унормування та кодифікування власне українських форм у сфері топонімії та антропонімії тощо) і постає перед небезпекою зникнення разом із нацією, що є її носієм.

3. Мета і завдання дослідження

Важливо бачити історичні паралелі з минулим, коли лише формувалося підґрунтя тривалого пригнічення української мови та її носіїв. Це допоможе не припуститися аналогічних помилок, як це відбувається в останні півроку, коли аж надто ситуація повторює 1918 рік з отриманням і відразу втратою незалежності. Тому метою статті визначаємо опис і аналіз етномовної ситуації на Півдні України, як вона складалася з моменту масового заселення регіону. При цьому окремими завданнями дослідження є визначення питомої ваги українців і росіян у краї, функціонального навантаження та статусу їхніх мов – складових білінгвізму, історичної опозиції «село-місто» як чинника соціальних процесів.

4. Матеріали і методи дослідження

При розгляді окремих мовно-етнічних ситуацій у конкретних регіонах сукупність історичних, політичних, культурних і власне мовних чинників формує певний конгломерат, який через свої особливості може набути характеру феномену. Так, розглядаючи відповідні проблеми на Півдні України, можна відзначити факти визначального впливу історичних передумов формування та функціонування регіону на сучасний стан. Тому матеріалом дослідження є праці істориків аналізованого періоду, дані переписів населення у регіоні та авторські аналітичні розвідки. При цьому використано методи статистики, та аналізу історичних джерел.

5. Результати досліджень

До масового заселення у XVIII столітті південний регіон не міг бути однозначно порожнім або ж неслов'янським, і це давно доведено сучасною наукою. У період володарювання Туреччини вже виникали поселення родин запорізьких козаків, паланки (Інгулецька, Прогнойська), переправи, з яких виникли сучасні Білозерка, Станіслав, Кізомис, Козацьке, Милове, Осокорівка, Велика Лепетиха, Золота Балка, Гола Пристань, Нова Збур'ївка, Нововоронцовка та інші населені пункти зокрема Херсонської області (ці факти засвідчені навіть у радянській книзі «Міста і села Української РСР», де всілякими засобами автори намагались уникнути питань національної ідентифікації). Мало віри й у те, що родючі землі, які оброблялись ще скіфами-хліборобами, могли залишатися довгий час порожніми, хай навіть у сусідстві з татарами. До речі, асиміляція українців із кримськими татарами – факт, який давно вже наводиться вченими (починаючи з А. Кримського). До того ж нещодавно розшифровані

переписні списки населення Криму в XVII столітті репрезентують дані щодо домінанти «козаків» (представники слов'янського населення півострова, що служили місцевим татарам), яких у свою чергу налічувалось у п'ять разів більше.

Подібне змішання етносів на одній території не є чимось винятковим, а й навпаки – закономірна історична реальність. Освічені люди знають, що й Іспанія, і Франція, і Китай – країни багатьох етносів, чий мови набагато різняться (аніж російська з українською, наприклад). Та і росіяни, що ні для кого не є секретом, як етнос – результат асиміляції слов'янських племен із фінськими монголоїдної раси (аналогічно – первісні болгари та угорці – тюркські волзькі племена). В ідеалі це є предметом дослідження антропології та генетики як наук, але ті й на наш час вважаються небезпечними як для світового спокою.

Однак попри визнання об'єктивності явища змішаності етносів на певній території обов'язково присутня якась національна домінанта. Навіть у східних губерніях Російської імперії статистика визнає кількісну домінанту українців: Слобідська Україна налічує на кінець XVIII століття 85,8 % українців (через 100 років українську мову як рідну визнають тут 80,6 % населення). У Донбасі на початку століття українців налічується 65 %, росіян – 27 %, у Херсонській губернії (багатоетнічній) на кінець XIX століття – відповідно 53,48 % та 21,05 %. Навіть у Бессарабії на той час зберігається таке ж співвідношення між двома найкількіснішими в Україні націями: українців – 19,6 %, росіян – 8,05 % (за домінанти, звісно, молдован – 47,6 %). Отже, на всій території України та на Півдні зокрема у XIX столітті переважна більшість населення – українці, а місцева культура та мова – українська (селян, як її носіїв, на той час було втричі більше за міських жителів).

При цьому на Півдні вищенаведені цифри щодо місцевих «великоросів» є певною мірою завищеними – через виключно російськомовну освіту. Справа в тому, що перший перепис населення імперії 1897 року визначав національність за визнанням рідної мови. І якщо це стосується тих осіб, що повною мірою «обрусіли» (за О. Потєбнею, про таких потрібно говорити вже як про росіян), а такими були первісні для Новоросії французи, вірмени, турки-месхетинці, греки тощо, то переважна більшість кореспондентів із визнаною ними російською мовою як рідною просто отримали освіту цією мовою.

Цю ситуацію описує сам укладач результатів перепису: «молдаване, называвшие себя «руснаками», и малороссы из образованных, называвшие себя великороссами, встречались сплошь и рядом ...среди великороссов записано немало, усвоивших русскую грамоту и книжный язык...». Він підсумовує, що малоросів (українців) у містах налічувалось всього чверть населення, «хотя везде на улицах и базарах среди серого люда слышится чистая малоросская речь, а в кругах среднего и выше среднего класса господствует говор с густым дыханием» (фонетична

особливість української мови – В. Д.). «Интеллигенция из малороссов, – продолжает автор, – привыкшая уже в домашней жизни употреблять книжный язык, склонна считать себя не «малороссами», а «русскими». Тоже самое могло случиться и со многими из массы малороссов, владеющих сколько-нибудь русской речью и желающих выделить себя от «простых хохлов». Только допущением такого предположения и можно объяснить кажущееся наблюдателю несоответствие цифр жизни» [1]. Тобто реальна кількість росіян була істотно меншою за 21 % у губернії.

Потрібно зазначити при тому, що серед національносвідомих українців і молдован (хто визнав етнічну мову за рідну) була певна частка і дворян, і купців, і служителів церкви, і військових.

У той же час у повітах, де проживала більша частина населення губернії, безперечно домінують українці – 68,2 % від усіх жителів повітів (росіян – 11,34 %, румунів – 6,7 %, німців – 5,7 %), домінує відповідно й українська мова, адже на початку ХХ століття органи освіти навіть вимушено запровадили її в повітових школах – через те, що саме цей шлях був ефективнішим для поширення освіти серед українськомовних дітей. Згадаймо оповідання нашої землячки Дніпрової Чайки, в яких діти важко розуміють російську міську мову, через що виникають трагікомічні ситуації.

Німці, що були за походженням переважно селяни, займались землеробством у своїх національних районах (зокрема у Високопільському). Багато євреїв також були селянами за походженням, але основна їх частина перебралась згодом до міста, де разом із росіянами вони утворили прошарок міщан і займались головним чином торгівлею. Чомусь здається, що й нині серед приватних міських торговців частка двох названих вище етносів переважає відповідну, скажімо, серед робітників міста. Взагалі регіон вважався суто сільськогосподарським (навіть порівнювався зі США за здобутками у цій сфері), а серед українців фіксувалося 88 % хліборобів, що не є чимось дивним, бо й найзапекліший українофоб визнає об'єкт своєї неприязні найпрацьовитішим на полі (перший хліб Сибіру, Казахстану чи Північного Криму – результат цієї праці).

Надалі регіон заселявся селянами переважно з губерній України, через що вже в середині ХХ століття частка українців за національністю складала три чверті населення, до того ж саме в місті. Тобто росіяни завжди були представниками метрополії політичної, а українці – кількісною народно-господарською домінантою, зокрема на Півдні України.

Не такі численні за населенням міста в ХVIII–ХІХ століттях мали суто адміністративне значення, але вже тоді формується специфічна міська субкультура, яка в подальшому сприймається як російська. Щоправда, це стосується губернських міст (Херсон, Миколаїв, Одеса). Такі ж містечка, як Берислав, Вознесенськ, Ананьїв мали українсько-єврейську домінанту (губернські – російсько-єврейську, але ж ми пам'ятаємо застереження

кореспондента-переписувача всеросійського перепису населення щодо визнання мовних пріоритетів).

Відомий одеський історик того періоду А. Скальковський зазначав, що місто поповнюється лише завдяки «припливу сільського населення», природний же приріст характерний виключно для євреїв [2]. Вони ж мають і найвищий після німців рівень освіченості (47 % освічених). За таких умов чверть херсонців, третина миколаївців, половина одеситів відігравали роль доміанти у формуванні міської субкультури. Отже, коли ми стверджуємо, що міська культура – російська, такою ж мірою можна говорити, що вона є і єврейською. Що ж до українців, то вони кількісно домінують у великому місті з середини ХХ століття (за переписом 1989 року – 67,1 % з-поміж херсонців).

Але дивує, що ця більшість, вливаючись у міську субкультуру, розчинялася в ній, асимілюючи свій національний код. Причини лежать на поверхні: російські школи, газети, мова установ і певні особливості української ментальності, позбавленої державницьких прагнень. Статус української мови також штучно вдало занижувався: до кінця 70-тих років існували пільги для викладання російської мови у школах, з 60-х років вводяться радгоспи з працівниками-«робітниками», селища міського типу з «міськими жителями». Через ці причини кількість (формальна) міських жителів зрештою перевищила кількість селян у 1,6 рази, такі ж факти в свою чергу дозволяли аргументувати заходи щодо підвищення статусу російської мови.

Таким чином, можемо зробити висновок щодо повного домінування українського населення в губернії та щодо факту поповнення міст за рахунок саме сільського (переважно українського) населення.

Історики того часу (Є. Загоровський, О. Маркевич, А. Скальковський) відзначали, що більша частина південної території, яку було надано для колонізації, належала власне Запоріжжю, але російський уряд не бажав сприймати ці землі, як «не подлежащее его веданию» [3] і хотів знищити навіть натяк на якісь політичні права, що протистояли ідеї самодержавства, а тому «сепаративний строй должен был уступить место общерусскому» [там само]. Однак нагадуємо, що ще до початку колонізації на цих землях уже мешкали українці (жителі козацьких сіл і паланок), і тому їх можна цілком аргументовано ідентифікувати як корінне населення, основне заняття якого – хліборобство.

Ще одна тенденція – поряд із зазначеними вище радгоспами та СМТ – це домінування серед керівництва та працівників силових органів неукраїнців. Секретна настанова Катерини II генерал-прокуророві князю В'яземському, яка вимагала застосувати всі можливі заходи для швидшого «обрусіння» Малоросії, передбачала призначення на керівні посади винятково великоросів. Священик В. Лобачевський зазначав, що коли начальниками у військових поселеннях були головним чином росіяни, вони «хозяйство и порядки все вели по-русски» [4]. Саме тому частка росіян наприкінці ХІХ ст. є найбільшою серед адміністрації та

військових (відповідно 67 % і 52 %), серед науковців і вчителів (51 % і 46 %), серед прислуги та проституток (49 % і 55 %), поступаючись лише в землеробстві українцям, частка яких складає там 74 % [5].

Тогочасний історик М. Могилянський відзначає високі темпи асимілятивних процесів у напрямку до російської культури і визначає як один із головних чинників цього процесу наявність книжок і газет «исключительно на русском языке» [6]. Він пише, що найбільше протистоять цим процесам татари, німці та болгары, а євреї приймають російську культуру. Зрештою в тогочасних містах губернії «великороси» кількісно домінували: в Херсоні – 47,2 % (євреїв – 29 %, українців – 19,6 %), у Миколаєві – відповідно 65,3 %, 19,5 %, 3,4 %, в Одесі, яка вже тоді мала характер полісу та була макросвітом, – 49,1 %, 30,8 % та 9,4 % [5, с.90-91]. Але при тому метрополії потрібно було впливати і на ситуацію в селі, де українська мова домінувала (і за законом аналогії домінує і сьогодні).

Саме тому на початку ХХ століття відчутно піднімається рівень освіченості селян, а разом із ним і питома вага носіїв російської мови. У звіті про народну освіту за 1910 рік зазначається: «Школу важно учесть язык учащихся, чтобы... выяснить пути, по которым следует вести его на первых ступенях обучения... необходимо выяснить родной язык учащегося, чтобы скорее сблизить его с русской национальной речью и литературой, на что в настоящее время тратится так много времени и сил». При тому визначаються райони, де українська мова найбільше домінує: «...явится необходимость кое-где, особенно в Александрійском, Херсонском и Ананьевском уездах, ввести преподавание... на малорусском языке... чтобы скорее и легче перейти к изучению господствующего русского языка» [7].

Проте ці заходи, як і офіційні заборони на українську мову, не змогли принципово змінити мовну ситуацію. Можливо, саме тому радянська влада вибрала інший шлях – через дозвіл українізації. Тільки Грузії, Вірменії та Україні декларувалась вимога оформлювати перепис 1926 року національною мовою. При тому підставою вважати особу такою, що володіє українською мовою, була відповідь на формальну анкету, де зазначалися передплатні видання, термін самоосвіти та самовизначення терміну оволодіння мовою. Звільнювалися з посади лише ті особи, що ухилялись від цілком формальних заходів. Про ліберальне ставлення до виконання цих вимог свідчить той факт, що до адміністрації заводу ім. Петровського, яка ухилялася від виконання таких заходів, не було застосовано жодних покарань.

За переписом 1926 року частки носіїв двох опозиційних мов дорівняли (по 36 %) у місті, євреї склали 25,5 %. У селі українців – 82,6 %, росіян – 9,2 %, у СМТ – відповідно 63,5 % та 21,9 %, у цілому в окрузі – відповідно 77,4 % та 11,9 % (євреїв – 6,5 %) [8].

У післявоєнні роки було скасовано національні райони (40 національних селищних рад – німецьких,

єврейських, російських), національні школи, дитячі будинки та садки, вся архівна документація почала вестися виключно російською мовою, всі навчальні заклади, окрім педагогічних та медичних, перейшли на російську мову викладання.

У період 60–70-х років відбувся помітний процес трансформації офіційних даних – через фіксування міських жителів та статусу робітника. Комбайнер, що живе в Іванівці, скажімо, ставав робітником за соціальним станом і міським жителем. Однак до принципових змін щодо національно-мовної ієрархії це не призвело, а тільки давало змогу аргументувати певним чином декларовану зверхність російської мови.

Останній перепис 1989 року засвідчив факт домінування української національності в Херсонській області (75,7 %). Причому, якщо в області цей відсоток зменшився після перепису 1979 року на 1 %, то в Херсоні – збільшився з 66 % до 67,1 %, що знову-таки доводить тезу про поповнення міста за рахунок селян. Українську мову визнають рідною (першою) 67,7 % населення області, серед українців цей відсоток складає 87,7 %, серед росіян – 3,9 %, серед білорусів – 15,1 %, серед молдован – 24,5 %, що свідчить про останніх як про білінгвів. Взагалі білінгвістична культура характерна саме для українців та молдован історично, а, наприклад, для євреїв і росіян – не характерна (відповідно 92,2 % та 96 % серед них визнають російську мову за рідну), і частка монолінгвів серед них найбільша. Серед українців 12,2 % є носіями російської мови як рідної, що в цілому становить 28,6 % носіїв цієї мови в області [9].

Зазначені вище об'єктивні причини утворення такого білінгвістичного феномену (переважно російськомовна освіта та культура, статус колонії відносно метрополії, урбанізація, депопуляризація села та професії хлібороба) поєднуються з суб'єктивними (асиміляція українців у місті протягом століть і їх генетична вже білінгвальність). Усі ці чинники аналізовані нами в численних статтях і двох монографіях [10, 11].

6. Обговорення результатів

Ось так формувалась ця парадоксальна ситуація, коли переважала більшість населення міста – українці за національністю, селяни за походженням – стала носіями російської мови як функціонально першої, а деяка частина – і непримиренними ворогами мови своїх предків. Щоправда, ця частина більшою мірою завжди була представлена найменш освіченими особами.

7. Висновки

У наш час, коли інтелектуали зрозуміли, що космополітизм є не нормальним явищем і потрібно повертатись до національних коренів, визнаючи себе євреями чи українцями, румунами чи болгарями тощо, державна орієнтація теж повинна органічно повернутись до національної специфіки України – сільського господарства, чим у давні славні часи характеризувався Південь – сільський та український.

Література

1. О населении губернии по данным всеобщей переписи 1897 г. [Текст] / Херсон, 1905. – 67 с.
2. Скальковский, А. Одесса 84 г. тому назад и теперь [Текст] / А. Скальковский. – Одесса, 1844. – 60 с.
3. Загоровский, А. Славянская колонизация Новороссии [Текст] / А. Загоровский. – К., 1913. – 59 с.
4. Лобачевский, В. Бугское козацтво и военные поселения [Текст] / В. Лобачевский. – К., 1887. – 36 с.
5. Первая всеобщая перепись населения Российской Империи, 1897 г. [Текст] / XLVII. – Херсонская губерния. – М., 1904. – 319 с.
6. Могилянський, Н. Природа и население Новороссии как факторы производства [Текст] / Н. Могилянський. – Одесса, 1920. – 25 с.
7. Народное образование в Херсонской губернии в 1910 г. [Текст] / Херсон, 1912. – 333 с.
8. Одеська область: Адресна й довідкова книга [Текст] / Одеса, 1934. – 276 с.
9. Численность городского и сельского населения на 1 января 1991 г.; Сельские населенные пункты и численность населения в них на 1 января 1990 г. [Текст] / Херсон, 1991. – 31 с.
10. Демченко, В. М. Мовне середовище. Екстралінгвістичний нарис про Південь України [Текст]: монографія / В. М. Демченко. – Херсон: АЙЛАНТ, 2001. – 216 с.

11. Демченко, В. М. Органічна та неорганічна українська мова : монографія [Текст] / В. М. Демченко. – Херсон: Мрія, 2003. – 188 с.

References

1. About a population of the province for general census of 1897 (1905). Kherson, 67.
2. Skalkovsky, A. (1844). Odessa 84 years ago and now. Odessa, 60.
3. Zagorovsky, A. (1913). Slavic colonization of New Russia. Kyiv, 59.
4. Lobachevsky, V. (1887). Bug's kozaks and military settlements. Kyiv, 36.
5. First general Russian Empire Census, 1897 (1904). XLVII. Herson province Moskow, 319.
6. Mohylansky, N. (1920). Nature and population of Novorossia as factors of production. Odessa, 25.
7. Education in Kherson province in 1910 (1912). Kherson, 333.
8. Odessa region: address book (1934). Odessa, 276.
9. The amount of urban and rural population on January 1, 1991. (1991). Rural settlements and population. Kherson, 31.
10. Demchenko, V. M. (2001). Language areal. Extralinguistic novel about South Ukraine : monographia. Kherson, 216.
11. Demchenko, V. M. (2003). Organic and no-organic Ukraine. Kherson, 188.

*Рекомендовано до публікації д-р філол. наук Голобородько К. Ю.
Дата надходження рукопису 10.11.2014*

Демченко Володимир Миколайович, кандидат філологічних наук, доцент, кафедра державного управління і місцевого самоврядування, Херсонський національний технічний університет, вул. Бериславське шосе, 24, м. Херсон, Україна, 73008
E-mail: d.vovchuk@gmail.com

УДК 811.161.

DOI: 10.15587/2313-8416.2014.31496

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ СУСПІЛЬНОГО СТАТУСУ РУСЬКОЇ (УКРАЇНСЬКОЇ) МОВИ В ДІАХРОНІЇ (XIV–XVII ст.)

© І. Д. Фаріон

Об'єктом статті є методологія дослідження суспільного статусу руської (української) мови в діячронії (XIV–XVII ст.), в основу якої покладено принцип триєдності ідей, обставин, часу. Еволюція статусу руської мови проаналізована в контексті ідей доби Відродження, Реформації, Контрреформації та Бароко; у час бездержавного функціонування та в межах хронологічної періодизації, зумовленої внутрішньомовними та поза мовними обставинами

Ключові слова: руська (українська) мова, методологія, діячронія, Відродження, Реформація, Контрреформація, Бароко, мовно-етнічна (національна) свідомість, соціальний тиск, історія ідей

The object of the article is the research methodology of the social status of the Rutenien (Ukrainian) Language in diachrony (XIV–XVII centuries) the basis of which is the principle of trinity of ideas, circumstances and time. The evolution of the Rutenien Language status was analyzed in the context of ideas of Renaissance, Reformation, Counter-Reformation and Baroque; in the period of ungoverned functioning and within the chronological periodization caused by the intralinguistic and extralinguistic circumstances

Keywords: Rutenien (Ukrainian) Language, methodology, diachrony, Renaissance, Reformation, Counter-Reformation, Baroque, linguistic and ethnic (national) consciousness, social pressure, history of ideas

1. Вступ

Дослідження суспільного статусу руської (української) мови в контексті діячронної

соціолінгвістики (XIV–XVII ст.) – це перша системна розвідка в українському мовознавстві. Руська мова (саме так її називали в аналізовану пору) становить